

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

© Пісоцька М. Е., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-8743-7728>

У статті розкрито сутність нормативних документів, на основі яких здійснювався поступовий розвиток ідеї індивідуалізації навчання у середній школі за часів незалежної Української Держави: закони України, постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України, Укази Президента України, постанови колегії, рішення колегії, накази, положення, інструкції, директивні листи МНО України, МО України, МОН України. Підкреслено, що після створення незалежної України індивідуалізація навчання постає пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, диференціація навчання, середня школа, нормативна база, кінець ХХ - початок ХХІ століття.

Писоцкая М.Э. Нормативно-правовое обеспечение индивидуализации обучения учащихся средних учебных заведений Украины.

В статье раскрыта сущность нормативных документов, на основе которых осуществлялось поступательное развитие идеи индивидуализации обучения в средней школе во времена независимого Украинского Государства: законы Украины, постановления, распоряжения Кабинета Министров Украины, Указы Президента Украины, постановления коллегии, решения коллегии, приказы, положения, инструкции, директивные письма МНО Украины, МО Украины, МОН Украины. Подчеркнуто, что после создания независимой Украины индивидуализация обучения становится приоритетным направлением государственной политики в области образования.

Ключевые слова: индивидуализация обучения, дифференциация обучения, средняя школа, нормативная база, конец ХХ - начало ХХІ века.

Pisotskaya M.E. Regulatory support of individualization of teaching at the secondary educational institutions of Ukraine.

The article reveals the essence of normative documents which the individualization of teaching in middle school has been implemented on progressively since the moment of independent Ukrainian State establishment. A clarification is made that individualization: is a process aimed at the development of individuality; provides for the education of the learner in the learning process to account for the inherent individual characteristics; requires a certain organization of this process (the system of individualized methods and techniques of interrelated actions of the teacher and learners at all stages of learning activities). It is emphasized that after

the establishment of independent Ukraine in connection with the declaration of departing from the principles of authoritarian pedagogy, which had established in a totalitarian state, the individualization of teaching becomes a priority direction of state policy in the field of education. Since this time, the development of theory and practice of teaching individualization at middle school was contributed by the creation of solid legal and regulatory framework. The article analyzes laws of Ukraine, decrees, orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine, resolutions of the board, board's decision, orders, regulations, instructions, policy letters from MND of Ukraine, MD of Ukraine, MES of Ukraine from the perspective of legal support of individualization of teaching in the researched period.

Key words: *individualized instruction, differentiated instruction, secondary school, normative base, the end of the XX- the beginning of the XXI centuries.*

Постановка проблеми. Однією з позицій формування сучасної державної політики в галузі освіти, побудови освітньої системи, конструювання змісту освіти, вибору форм, засобів, методів, характеру діяльності педагогів та учнів є збереження й розвиток індивідуального потенціалу особистості, що передбачає здійснення індивідуалізації навчально-виховного процесу.

Аналіз попередніх досліджень. У сучасній педагогічній науці проблемі індивідуалізації навчання присвячена значна кількість наукових праць, в яких розкриваються різні її аспекти: термінологічне поле індивідуалізації навчання (В. Володько, Т. Годованюк, С. Гончаренко, Г. Селевко, П. Сікорський, М. Скрипник, А. Кірсанов, І. Унт та інші); мета, протиріччя, закономірності, принципи, структура, види, форми, умови ефективності індивідуалізації та диференціації навчання (А. Бібік, І. Бутузов, М. Віноградова, В. Володько, О. Горіна, Н. Жукова, О. Зімовіна, А. Кірсанов, В. Монахов, Н. Ничкало, С. Овчаров, М. Прокоф'єва, П. Сікорський, М. Солдатенко, В. Фірсов, Л. Фрідман, І. Унт та інші); розвиток ідеї індивідуалізації навчання в історії української школи в різні часи (Л. Березівська, Л. Бондар, В. Володько, Т. Вожегова, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, Л. Дубровська, А. Кірсанов, О. Наливайко, Ю. Олексін, Т. Плахтійенко, О. Сухомлинська, І. Унт та інші).

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення індивідуалізації навчання учнів середніх навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. З огляду на різні підходи до визначення індивідуалізації навчання, зазначимо, що індивідуалізація: це процес, який спрямований на розвиток індивідуальності; передбачає відокремлення

(виділення) учня в процесі навчання для урахування притаманних йому індивідуальних особливостей; потребує певну організацію цього процесу (систему індивідуалізованих способів та прийомів взаємообумовлених дій вчителя та учнів на всіх етапах учбової діяльності).

З початку існування незалежної Української Держави постало питання про вироблення нової освітньої політики, яка серед іншого передбачала відхід від авторитарної педагогіки, що утвердилася в тоталітарній державі та спричинила нівелювання природних задатків, можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу [6, с. 300]. Були прийняті «Концепція середньої загальноосвітньої школи України» (затверджена Рішенням колегії Міністерства народної освіти України № 8/61 від 12.09.91 р.) та Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. №896), в яких гуманізація освіти (утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей, задоволення різноманітних освітніх потреб [6, с. 300], індивідуалізація навчально-виховного процесу визначено як один з головних напрямів відродження школи [2, с. 8]. У цих нормативних документах зазначено механізм реалізації індивідуалізації та диференціація навчання на I, II, III ступенях школи [2, с. 10-11]; окреслені напрями оновлення змісту загальної середньої освіти, серед яких виділення двох компонентів змісту освіти (державного та шкільного), забезпечення варіативності навчальних планів і програм для врахування та розвитку індивідуальних особливостей учнів [2, с. 14]. Крім того, у документах підкреслено доцільність створення у школі надійної системи як запобігання неуспішності і відставання учнів у навчанні (спеціальні класи педагогічної підтримки, вирівнювання знань, адаптації (здоров'я)), так і роботи з обдарованими дітьми (індивідуальні заняття для реалізації здібностей за спеціально опрацьованими альтернативними творчими програмами та навчальними матеріалами) [2, с. 22]. Важливим є передбачення розвитку системи загальноосвітніх навчальних закладів нового покоління [6, с. 307]; наголошено на необхідності встановлення раціонального співвідношення між гуманітарними та природничо-математичними складовими загальної середньої освіти [6, с. 307], реформування природничо-математичної освіти [6, с. 302]; зазначена важливість розв'язання педагогічною наукою на теоретичному та прикладному рівнях проблеми пошуку шляхів і засобів

диференціації та індивідуалізації навчання, умов розвитку здібностей і обдарованості учнів [2, с. 28].

Оскільки однією з основних цілей індивідуалізації навчання є організація освіти обдарованої молоді, суттєвим нормативним документом, що стимулював розвиток проблеми індивідуалізації навчання в цей час була Комплексна програма пошуку, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді на території України з 1991 по 1995 роки «Творча обдарованість». Програма, що орієнтована практично на всі вікові групи [1, с. 17], передбачала забезпечення диференціації та різнорівневого підходу при вивченні основ наук [1, с. 18]. Серед заходів щодо її виконання були визначені: розробка теоретичної концепції розвитку творчої обдарованості [1, с. 28]; розширення мережі експериментальних майданчиків для опробування методів, форм і засобів навчання та виховання обдарованих дітей і молоді [1, с.19]; розробка, апробація та широке впровадження системи ранньої і поетапної діагностики обдарованих дітей і молоді різних вікових категорій [1, с. 21]; розробка змісту, методів і форм роботи з обдарованими дітьми, підготовка комплексу навчальних програм, планів, підручників, посібників для організації навчально-виховного процесу з обдарованими дітьми в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів з урахування сучасних інформаційних технологій [1, с. 20-21]; пропагування кращих наукових авторських розробок дидактичного, психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу з обдарованими дітьми та молоддю [1, с. 21].

Заслугує на увагу у контексті дослідження «Положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти» (затверджене Наказом Міністерства освіти України від 01.07. 93 р. № 230), у якому визначено мету індивідуального навчання (забезпечення умов для здобуття загальної середньої освіти або задоволення інших загальноосвітніх потреб особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей); контингент учнів, для яких можливе індивідуальне навчання (діти, що мають високі навчальні можливості або не спроможні засвоїти навчальний матеріал в обсязі базового рівня); організаційні засади індивідуального навчання.

Підкреслимо, що на затвердження гуманізації освіти спрямовані створені в цей час: «Концепція безперервної базової хімічної освіти» (24.02.1995 р. № 3/12 - 314); «Концепція безперервної біологічної освіти» (10.03.1995 р. № 1/9 -52);

«Концепція шкільної математичної освіти» (03.08.95 р. № 1/9 -268), що зазначають зміну в структурі освіти. Серед умов реалізації концепцій відзначаються: наявність інваріантної базисної та варіативної частини навчального плану; забезпечення на різних ступенях навчання рівневої та профільної диференціації навчально-виховного процесу на основі базового змісту освіти; модульний принцип добору змісту; широка варіативність навчальних планів і навчальних програм, можливість використання різнорівневих програми для навчальних закладів різного типу; забезпечення диференційованого навчання учнів при використанні форм і методів організації навчально-виховного процесу; запровадження гнучкої системи психолого-педагогічних служб для професійної діагностики та відбору здібної молоді, зокрема для підготовки вчителів і викладачів навчальних закладів різних рівнів освіти.

Необхідність включення до навчальних планів, з метою забезпечення індивідуального розвитку школярів, варіативної частини підтверджує «Концепція державного стандарту загальної середньої освіти» й «Проект базового навчального плану загальноосвітньої школи», що затверджені Рішенням колегії Міністерства освіти України від 22. 05. 96 р. № 8/3-6.

У перші роки незалежності України Постановою ВР N 100а/96-ВР від 23.03.96, ВВР, 1996, N 21, ст. 85 внесені зміни й доповнення до Закону УРСР «Про освіту», що сприяло здійсненню індивідуалізації навчально-виховного процесу. В законі наголошено, що освіта в Україні забезпечується розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на державній та інших формах власності (стаття 3); за рахунок коштів підприємств, установ і організацій, батьків та інших добровільних внесків можуть вводитися додаткові навчальні курси понад обсяг, визначений державним стандартом (стаття 35). А Програмою « Діти України» (затверджена Указом президента України від 18 січня 1996 року № 63/ 96) передбачалося: удосконалення мережі загальноосвітніх навчально-виховних закладів різних типів з метою задоволення потреб населення (1996-1998 роки) [7, с. 227]; розробка науково-методичних рекомендацій щодо організації диференційованого навчання учнів (1996-1997 роки) [7, с. 228]; розробка методики та відповідної мережі моніторингу індивідуального розвитку й процесу соціалізації дітей (до 2000 року) [7, с. 229]. У відповідності з даною програмою рішенням колегії Міністерства

освіти України від 26.06.1996 р. № 9/5-4 затверджена «Концепція становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості», в якій визначені оптимальні норми кількості навчальних закладів для обдарованих дітей та алгоритм їх створення.

На індивідуалізацію навчання спрямований Закон України «Про Концепцію національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР, в якому підкреслюється, що створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки, як першочергове завдання інформатизації освіти, повинно стимулювати розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій. Відповідно до цього закону в «Комплексному плані заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999-2012 роках» (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 1999 р. № 348) зазначена необхідність створення умов для оволодіння персональним комп'ютером кожним випускником загальноосвітніх навчальних закладів (2007-2012 роки) [7, с. 325] та розробки методик навчання, орієнтованих на особистість учня (1999-2005 роки) [7, с. 326]. А також Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. № 651-XIV, в якому визначено типи шкіл, що складають систему загальної середньої освіти (стаття 4); зазначено, що навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, бажаним надається право й створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном (стаття 13); підкреслюється, що на основі типових навчальних планів ЗНЗ складає робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової і визначенням профілю навчання (стаття 15.).

З урахуванням положень цих законів Наказом Міністерства освіти і науки України від 05.09.2000 року № 430 затверджено «Тимчасове положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти», що відрізняється від відповідного положення 1993 року зазначенням можливості: здійснення індивідуального навчання за вибором особи, яка його проводить, у тому числі у формі дистанційного навчання, а також з використанням інформаційних технологій, з обов'язковим урахуванням особливостей розвитку та психофізичного стану учня; об'єднання учнів на окремих заняттях в групи

кількістю не більше 5 осіб у разі здійснення індивідуального навчання за однотипними індивідуальними програмами [3, с. 25].

Указом Президента України від 8 лютого 2001 року N 78/2001 затверджено «Програму роботи з обдарованою молоддю на 2001 - 2005 роки», яка передбачала розроблення і впровадження ефективних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання і самовдосконалення обдарованих дітей та молоді [7, с. 281]. Серед заходів її реалізації слід зазначити розширення мережі регіональних спеціалізованих навчальних закладів інтернатного типу з поглибленим та профільним навчанням [7, с. 284]. Відповідно до цієї програми Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» від 9 жовтня 2001 року N 941/2001 постановлено розробити разом з Національною академією наук України, галузевими академіями наук комплексні програми залучення обдарованої учнівської та студентської молоді до наукових досліджень, активізації Малої академії наук.

Суттєвими нормативними документами, що сприяли розвитку ідеї індивідуалізації навчання були «Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)» (затверджена Постановою Колегії МОН України та Президією АПН України N 12/5-2 від 22.11.2001 р.) та «Національна доктрина розвитку освіти» (затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 / 2002), що буквально просякнуті ідеєю індивідуалізації навчального процесу. У концепції наголошено: різнобічний розвиток індивідуальності дитини є одним із основних завдань загальноосвітньої школи, а диференціація та індивідуалізація навчального процесу - основоположний принцип роботи середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Це досягається завдяки: опорі на надійну діагностичну основу (використання на всіх ступенях школи спеціальних методик вивчення та індивідуального розвитку дітей, які виявляють їхні здібності в різних сферах); ефективному поєднанні інваріантної і варіативної складових Базового навчального плану; варіативності робочих навчальних планів; функціонування старшої школи переважно як профільної; збільшення питомої ваги індивідуалізованих форм роботи з учнем у поєднанні з груповими і колективними; визнання правомірності різних шляхів реалізації єдиної мети і завдань шкільної освіти на основі функціонування різних типів загальноосвітніх навчальних закладів, застосування різних педагогічних систем і педагогічних технологій; можливості навчання за індивідуальними

навчальними планами з наступним складанням екзаменів екстерном як альтернативи одержанню повної загальної середньої освіти в школах з денною формою навчання та у вечірніх (змінних) школах.

Згідно з ідеями даних документів Рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12-2 затверджена «Концепція профільного навчання в старшій школі», що визначає профільне навчання як вид диференційованого навчання [4, с. 8], а профіль навчання як спосіб його організації, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів [4, с. 9]. У концепції окрім іншого зазначені: сукупність предметів, які охоплює профіль навчання (базові, профільні, курси за вибором із віднесенням їх до варіативної та (чи) інваріантної складових змісту освіти); різні рівні, на яких передбачається опанування змісту предметів у профільних загальноосвітніх навчальних закладах (стандарту, академічний, профільної підготовки) [4, с. 10]; форми організації профільного навчання (внутрішньошкільні та зовнішні). Підкреслено, що профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами як внутрішньошкільна форма здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів [4, с. 11]. Серед умов реалізації Концепції виділено створення психологічного супроводження навчального процесу з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем в 8-9, 10-12 класах [4, с. 14].

Розвитку проблеми індивідуалізації навчання в новому ракурсі сприяла «Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки» (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 р. № 1494). На виконання даної Програми розроблене «Положення про дистанційне навчання» (затверджене Наказом МОН від 21 січня 2004 р. № 40), в якому надано визначення дистанційного навчання як індивідуалізованого процесу, зазначені особливості його організації у загальноосвітніх навчальних закладах. Положення втратило силу згідно наказу МОН України від 25 квітня 2013 р. № 466, коли було затверджено нове «Положення про дистанційне навчання», до якого внесені зміни згідно з Наказами Міністерства освіти і науки № 660 від 01.06.2013, № 761 від 14.07.2015. Серед категорій учнів, на які зорієнтоване дистанційне навчання у ЗНЗ: обдаровані діти та молодь, що спроможні

самостійно або прискорено опанувати навчальні програми; особи, які бажають отримати додаткові знання паралельно з навчанням у школі [5, с. 16].

У контексті дослідження цікавими є нормативні документи «Про стан та перспективи розвитку біологічної освіти в Україні» (рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 22.12.05. № 13/3-2) та «План дій щодо поліпшення якості фізико-математичної освіти на 2009-2012 роки» (наказ МОН України від 30.12.08 р. №1226), «План дій щодо поліпшення якості хіміко-біологічної освіти на 2009-2012 роки» (наказ МОН України від 27 10.2009. № 984), в яких передбачено: розробка навчальних програм факультативів, курсів за вибором з метою організації поглибленого вивчення зазначених предметів, профільного навчання та допрофільної підготовки учнів; поділ класів на групи при проведенні практичних робіт в класах з поглибленим вивченням математики та фізики; створення Всеукраїнського інформаційного центрального банку даних "Обдаровані діти України", що міститиме різні дані щодо творчої обдарованості учнів у галузі біологічних наук. Заслуговує на увагу підкреслення у нормативних документах необхідності диференціації домашніх завдань у залежності від індивідуальних особливостей школярів при визначенні форм, характеру, змісту, обсягу домашніх завдань, методів їх організації (лист Міністерства освіти і науки України від 29.10.07 № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів»); організації індивідуально-групових занять для учнів 11 (12) класів з підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації протягом травня 2008 року (наказ МОН України від 12.09.2008.№ 848 «Про зміни в організації навчального процесу у 2008/ 09 навчальному році для випускників 11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

Звернемо увагу, що на здійснення індивідуалізації та диференціації навчання спрямована «Галузева програма впровадження профільного навчання на 2008-2010 рік» (схвалена Рішенням Колегії МОН України від 24.04.2008 року N 4/11-2). Серед цілей Програми визначено створення можливості побудови учнями індивідуальних освітніх програм. У відповідності з цією програмою Наказом МОН України 11.09.2009 р. № 854 затверджена «Концепція профільного навчання у старшій школі» (нова редакція), в якій серед іншого набули уточнення форми організації профільного навчання та контингент учнів для навчання за індивідуальними навчальними планами і

програмами (не тільки обдаровані як в попередній редакції 2003 року). А Постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. № 494 затверджена «Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року», що передбачала створення механізму варіативності та індивідуалізації навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, після створення незалежної України, у зв'язку з проголошенням відходу від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися в тоталітарній державі, індивідуалізація навчання постає пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти. З цього часу розвитку теорії та практики індивідуалізації навчання у середній школі сприяло створення ґрунтовної законодавчо-нормативної бази. У подальшому планується схарактеризувати етапи розвитку ідеї індивідуалізації навчання студентів природничих спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів України другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття.

Література

1. Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР . - 1992. -№ 3. -С.14-22.
2. Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР . -1992. -№ 4. -С.3-28.
3. Інформаційний збірник Міністерства освіти України . -2000. -№ 22. – С.22-28.
4. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України . -2003. - № 24. –С.3-14.
5. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки молоді та спорту України. -2013. -№ 13.–С.12-18
6. Нормативно – правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України (у 2 кн. Кн. 1) / За ред. Ю.І.Горобця та М.І.Панова. – Харків: Право, 2001. -784с.
7. Освіта в Україні. Нормативна база / Упоряд. Є.К.Пашутинський. -К.: КНТ, АТІКА, 2004. -492С.